

СТРАТЕШКА АНАЛИЗА У ПЛАНИРАЊУ-КА ОДРЖИВОМ И КВАЛИТАТИВНОМ ПЛАНИРАЊУ

STRATEGIC ENVIRONMENTAL ASSESSMENT IN PLANNING-TOWARDS SUSTAINABLE I QUALITATIVE PLANING

Апстракт

Рад указује на значај анализе и процене утицаја, односно Стратешких анализа утицаја на животну средину у планирању. Поред прегледа основних законских и других оквира за примену Стратешке анализе издвојена је студија случаја: пример израде Стратешке анализе за Структурни план за област *Hertfordshire* у Великој Британији. Као плански инструмент, који има могућност прилагођавања и усавршавања, Стратешка анализа је у овом случају понудила могућност "квалитативног" приступа, односно "одрживог планирања", које подједнако узима у обзир економске, социјалне и природне ресурсе животне средине, нудећи процену и компромис.

Кључне речи: Стратешка анализа, планирање, одрживи развој

Увод

Потреба за усклађивањем развоја на глобалном нивоу, а у циљу очувања нарушеног природног система планете Земље, условила је неопходност дефинисања стратегије усмерене ка заштити природних ресурса и ка обезбеђивању квалитетнијег живота¹.

Означен као "одрживи развој"² и дефинисан као развој који користи природне ресурсе и створена добра тако да омогући "задовољење

Abstract

The paper stress the importance of environmental appraisal and strategic environmental assessment (SEA). Besides the review of legal and other frameworks for applying SEA, the case study, the SEA for Hertfordshire Structure plan, has been presented. As a planning instrument the SEA, in this case, has made possible quality approach and sustainable planning which equally took into account economic, social and other natural resources, giving an opportunity for assessment and compromise.

Key words: strategic environmental assessment, planning, sustainable development

планских инструмената је систематичност, цикличност и мултидисциплинарни приступ, што захтева и укључивање стручњака из различитих научних области, а који се, пре свега, баве заштитом животне средине.

потреба садашње генерације без угрожавања будућих генерација да задовоље своје", остварује данас своју примену, односно апликацију у планирању уз помоћ инструмената као што су »Environmental Impact Assessment«–Проектне анализе утицаја³ и »Strategic Environmental Assesment« - Стратешке анализе утицаја на животну средину⁴. Основна одлика ових

СТРАТЕШКА АНАЛИЗА УТИЦАЈА НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Стратешка анализа је плански инструмент који је као резултат дугогодишње праксе понудио промене у начину гледања, вредновања и усмеравања развоја. Дефинише се као *формализован, систематичан и обиман процес анализе и процене утицаја политике, плана или програма и њихових алтернатива на животну средину, укључујући и припрему писаног документа о резултатима и коришћењу тих резултата у јавном и одговорном процесу доношења одлука* (Therivel et al, 1992.). Уз помоћ Стратешке анализе се процењује и контролише да ли су у планове, програме и политику уграђени принципи одрживог развоја. У случају да је резултат незадовољавајући, овај инструмент има могућност преузимања иницијативе за

1 "Квалитет живота" се интрепетира на различите начине а подразумева задовољење физичких (храна, склониште и одећа), здравствених односно природних (чист ваздух, вода и др.), социјалних (рад, образовање, култура и др.) и економских (материјалних) потреба. (Ђукановић, 1991.)

2 Према Brundland Commission, 1987.

3 У даљем тексту Проектне анализе

4 У даљем тексту Стратешке анализе

у склађивање социјалних, економских и еколошких циљева развоја и на тај начин пружа могућност за остваривање компромиса у заштити животне средине.

Основна методолошка поставка подразумева, пре свега, сличност са Пројектном анализом. Тако, Стратешка анализа обухвата:

- формулисање планова, програма и политика као и њихових циљева,
- опис тренутног стања предметне средине,
- предвиђање потенцијалних утицаја ових стратешких докумената и њихових алтернатива на животну средину као и
- предлог мера за умањење потенцијалних штетних утицаја.

Неопходно је нагласити хијерархијску везу политике, плана, програма и пројеката односно условљеност израде једних другим. Сам процес Стратешке анализе као и узајамне везе са процесом израде политике, планова и програма приказује фигура 1. Као што се може видети, применом Стратешке анализе у процесу планирања су подједнако заступљени социјални, економски и остали, односно природни утицаји на животну средину, тако да имплементација овако урађених планова, програма или политика јесте један од начина спровођење стратегије одрживог развоја, који третира не само квантитативне, већ и квалитативне факторе животне средине.

Фигура 1. Фазе и међусобне везе приликом израде Политике, планова и програма (ППП) и самог процеса Стратешке анализе (СА) (Therivel, R., 1996.)

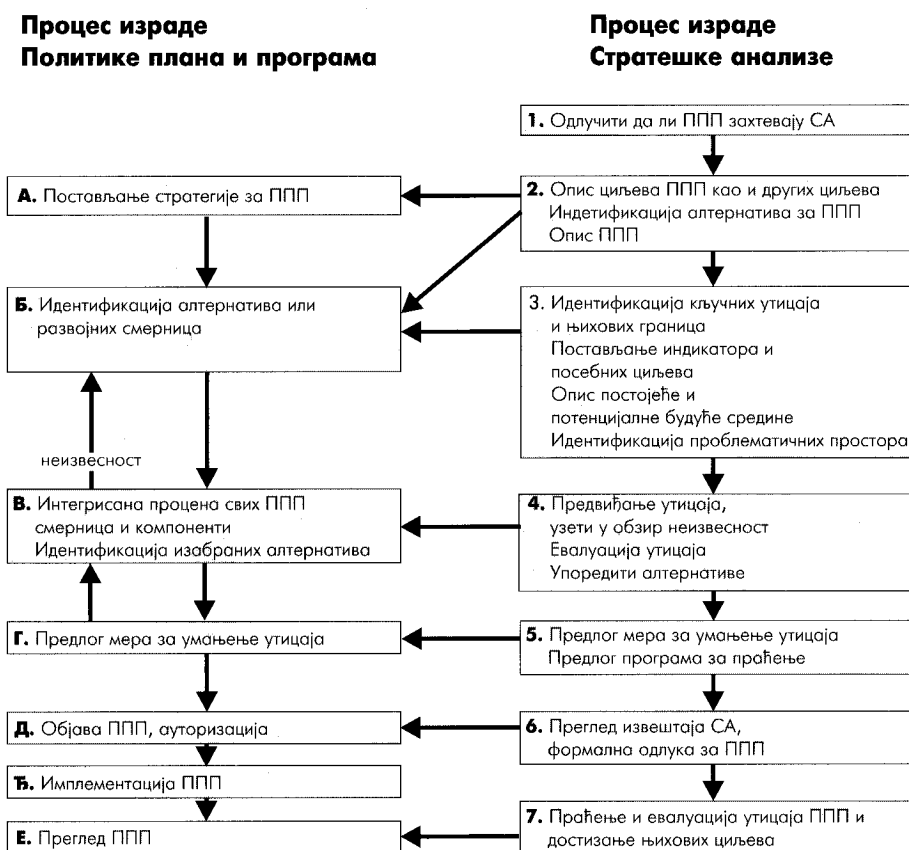


Figure 1. Phases and interrelations during the elaboration of policies, plans and programmes (PPP) and the process of the Strategy analysis (SA) (Therivel, R., 1996.)

ФАЗЕ	ПОСТУПЦИ
Преглед, обухват и дефиниција циљева	Листе за проверу
	Компарација студија случајева
	Проучавање литературе
	Прегледање мапа и карти
	Консултације експерата
	Формалне процедуре
Анализа утицаја	Избор индикатора и матрица узајамних дејстава
	Предвиђање утицаја <ul style="list-style-type: none"> • Као и у фази прегледа • Развој сценарија • Компјутерско моделовање • Географски информациони системи - ГИС • Пројектна анализа као студија случаја
	Употреба основних, полазних података
	Обавезна примена <ul style="list-style-type: none"> • Метода индекса • Монетарне методе • Природне-експерименталне методе
Анализа информација	Презентација информација <ul style="list-style-type: none"> • Текстуални опис • Матрице утицаја • Сажете анализе
	Даље прикупљање
Анализа неизвесности	Сценарији
	Сензитивне анализе
	Истицање одређених погледа, мишљења
	Анализе одлука
	Географске методе Одлагање одлука

Табела 1.

Методe у Стратешкој анализи
(извор: SEA Existing
Methodology, 1994.)

Међутим, према мишљењу експерата⁵, није увек могуће транспоновати методе које се користе у Пројектним анализама. Наиме, с обзиром на разноврсност и специфичне карактеристике планова и програма потребна је примена различитих метода. Као изузетно погодне помињу се методе које се користе у друштвеним наукама (технике сценарија и друге). У табели 1. је дат преглед метода које су се до сада највише користиле према фазама израде Стратешке анализе.

Основна карактеристика овог инструмента је "учење" и "дизајнирање" на основу искуства из праксе, јер сваки план, програм или политика имају своје карактеристике. У табели 2. приказани су документи и други важнији догађаји који су допринели развоју и консолидацији Стратешке анализе.

Према наведеним подацима, Европска унија после скоро више од деценије од свог првог предлога уводи Стратешку анализу као законску обавезу (Directive 2001/42/EC of the European Parliament

5 SEA Workshop report, Potsdam, Germany, 1998.

1969.	Национални политички акт о животној средини (НЕПА) у Сједињеним Америчким Државама; уводи обавезу свим федералним агенцијама и одељењима да узму у обзир и процене утицаје законских предлога и других већих пројеката на животну средину
1978.	Савет Сједињених Држава за квалитет животне средине издаје прописе за НЕПА који се примењују у раду Агенције за међународни развој као и друге специфичне захтеве за програмске процене
1989.	Светска банка усваја директиву о Анализи утицаја која дозвољава припрему секторских и регионалних процена
1990.	Европска економска заједница издаје први предлог за Директиву
1991.	Конвенција Европске комисије Уједињених Нација о Анализи утицаја промовише анализу и процену планова, програма и политике на животну средину у прекограничном контексту
1991.	Комитет за развој при Међународној организацији за економски развој усваја принципе који захтевају специфичне договоре за анализу и праћење утицаја на животну средину при програмској помоћи
1992.	Програм за развој Уједињених нација уводи " преглед/процену на животну средину" као плански инструмент
1997.	Европска комисија издаје предлог за Директиву
2001.	Европска комисија усваја Директиву

Табела 2.

Документи и догађаји који су допринели развоју Стратешке анализе (извор: Partidario, M. R., 2000.).

and of the Council of 27 June 2001 on the Assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment)⁶. Усвајању Директиве претходила је вишегодишња примена овог инструмента у земљама чланицама на основу административних уредби и смерница или законских захтева. Резултати једног од истраживања⁷, која су и утицала на дизајнирање Директиве, идентификовали су значајне предности примене овог инструмента:

- систематичан преглед релевантних тема у области заштите животне средине;
- побољшање основних стратешких концепата укључених у политику, план или програм;
- достизање јаснијег разумевања потенцијалних утицаја на животну средину;
- стварање бољег баланса између социјалних, економских и природних фактора;
- повећање транспарентности у процесу израде плана и добијање подршке јавности за приоритетне опције или стратегије;
- поједностављење процеса истраживања животне средине на пројектном нивоу, смањивање или могуће избегавање потребе за Пројектним анализама, уз истовремено убрзање процеса доношења одлука.

Битна компонента која утиче на јачање овог инструмента је законска обавеза којом се обезбеђује квалитетнија израда Стратешке анализе постављањем основног минималног оквира који је неопходно задовољити. Према члану 3. Директиве Стратешка анализа је сада обавезна за одређене планове и програме⁸ а "Еколошки извештај"⁹ постаје саставни део планске документације.

Као инструмент урбанистичког и просторног планирања Стратешка анализа има посебан значај у компаративној анализи и

процени утицаја алтернативних решења. У случајевима када не постоје алтернативна решења онда је основни циљ овог инструмента усмерен на проналажење одговарајућих мера умањења утицаја.

СТРАТЕШКА АНАЛИЗА У ВЕЛИКОЈ БРИТАНИЈИ

У Великој Британији основни оквири за примену Стратешке анализе представљају смернице којима су јасно исказане разлике између националног и регионалног нивоа. Тако, на националном нивоу постоји захтев да сва владина одељења раде процене потенцијалних утицаја предлога нових политика и смерница на животну средину. На локланом нивоу, према владиним смерницама (DoE, 1993) локалне власти спроводе процену утицаја развојних планова на животну средину а према Закону "Town and Country Planning" из 1999. године постоји обавеза да се у израду развојних планова укључе последице на животну средину.

На статус Стратешке анализе у развојним плановима¹⁰ указују резултати истраживања спроведеног на основу упитника за локалне власти (Therivel, R., 1998.). Према овом истраживању, годишње се уради око 50 процена које се карактеришу, пре свега, квалитативном проценом и субјективним приступом. Велики број Стратешких анализа за развојне планове су само парцијалне Стратешке анализе, а као основни недостаци су издвојени: нема описа затеченог стања, не узимају се у обзир алтернативе затим не праве се квантитативна предвиђања и јако мало се нуди у смислу мера за умањење утицаја. Ипак, како се наводи, већина Стратешких анализа у Енглеској задовољава основне циљеве што утиче на побољшање процеса доношења одлука, поклањањем веће пажње животної средини од стране људи који доносе одлуке и свакако, има утицај на успешније спровођење стратегије одрживог развоја.

Директива која је ступила на снагу јуна 2001. године, захтева одређене промене и прилагођавања у року од три године (до 2004.), колико је дато чланица Европске уније, и то пре свега приликом израде Стратешке анализа за развојне планове јер постојеће смернице не подразумевају израду "Еколошког извештаја", не покривају у потпуности консултације и учешће јавности као ни процес мониторинга односно праћења (Иљенко, Т., 2002).

6 У даљем тексту Директива

7 EIA/SEA Cost and benefits study, 1996.

(<http://europa.eu.int/comm/environment/eia/eia-studies-and-reports/eia-costs-benefit-en...>)

8 То су планови и програми који се припремају за пољопривреду, шумарство, риболов, енергију, индустрију, транспорт, управљање отпадом и воденим ресурсима, телекомуникације, туризам, урбано и просторно планирање или за намену земљишта, затим за планове и програме који захтевају процену утицаја према Директиви 92/43/ЕЕК као и за планове и програме који након прегледа покажу да постоји могућност да ће имати значајније утицаје и оне за мање пре-

деле на локалном нивоу. Ова Директива не обухвата политичке смернице, као ни планове и програме националне одбране, цивилне заштите, финансије, буџета, а Еколошки извештај постаје саставни део планске документације.

9 Обавезан садржај Еколошког извештаја дат је у Анексу 1 Директиве

10 Према Смерницама планске политике бр.12 за развојне планове ови планови подразумевају структурне планове (то су стратешки планови који имају за циљ да координирају националну и регионалну политику), локалне планове (прерађују планску политику структурних планова везујући их за специфичне локације) и унитарне развојне планове.

Пример из праксе израде Стратешке анализе за Структурни план за област Hertfordshire

Hertfordshire је област северено од Лондона с једном од највећих густина становања где се на око 164.000 хектара налази тридесетак мањих градова од којих највећи има преко 85 хиљада становника.

Преглед и анализа Структурног плана отпочела је 1993. године, након чега је, Окружни одбор убрзо донео одлуку да се уместо ревизији постојећег приступи изради новог, у коме ће одрживост бити основна и кључна тачка (Rumble, J., Therivel, R., 1996.). Студије које су омогућиле да се одрживе теме уграде у план од самог почетка су: Извештај о стању животне средине (публикован од стране Окружног одбора Hertfordshire 1992. године) и Еколошка стратегија за Округ која је постала веза између извештаја о стању животне средине и структурног плана, а самим тим и основа за појаву одређених тема, које раније нису биле заступљене у процесу планирања. Ови извештаји су дали и добру техничку базу за израду документа "Будуће директиве за Hertfordshire", у коме су планери имали задатак да критички процене одрживи приступ и неке од принципа Локалне агенде (ЛА, 21). То је послужило као основа за консултације с локалним становништвом, које је испољило велику заинтересованост за објашњењем шта конкретно значи одрживост у пракси. Након консултација издвојено је пет основних статешких циљева плана:

- да се омогући да развојне активности буду спровођене на "одрживим" принципима;
- да се унапреди квалитет живота;
- да се људи подстакну да праве одрживе изборе;
- да се и у будућности обезбеди могућност избора на истом степену; и
- да се одреди употреба и потенцијалне штете на природним ресурсима;

На основу ових циљева дефинисана је следећа визија за Hertfordshire:

» Током вежбе слушања много људи је осетило да у последњих 30 година квалитет живота је све лошији, и поред унапређења економског стандарда живота. Hertfordshire је бучнији, прљавији, опаснији, има само неколико локалних објеката и мање осећаја за заједницу. Принципијелно, неопходно је да ова анализа обезбеди да сличне примедбе не буду прављене кроз тридесет година... Визија за Hertfordshire јесте: удаљене и разноврсне заједнице, свака са својим посебним физичким, социјалним и културн-

им индентитетом. Избалансираност популације и запослења у сваком граду, тако да људи имају више шанси да раде близу места свог становања. Велики избор за обављање куповине, сервиса као и места за одмор и разоноду у градовима... У будућем Hertfordshire најзаступљеније форме транспорта за краће дестинације би биле вожња бициклом и шетња.»

Укупан капитал животне средине који карактерише Hertfordshire, као и индикатори позитивног утицаја добијени су на основу претходно урађених студија и препорука, односно смерница Одељења за животну средину (DoE, 1993.).¹¹ Поред ових, узете су у обзир и теме из области квалитета живота (социјалне, економске, културне и духовне) што је утицало да је критеријум и капитал који карактерише средину постао више "одржив" и "квалитативан", па самим тим и сама процена.

Одрживи циљеви су изражени у форми структурних планских циљева, који преводe одрживост у термине повезане с наменом земљишта што се може видети у табели 3. Ови циљеви су били и основ за дефинисање и усклађивање политике и програма плана. На основу планских циљева развијен је посебан нацрт смерница (укупно 39) од којих су неке биле посебно посвећене природним ресурсима, односно животној средини.

У мају 1994. године публикован је прелиминарни документ који је садржао визију, одрживе циљеве, структурне планске циљеве као и нацрт планске политике, односно опредељења. Овај документ је био основа за консултације, у којима је учествовало преко 1% становника Hertfordshire, а које су резултовале и одређеним променама (на пример давање више значаја запослењу и слично). Овакав начин израде структурног плана представљао је у време у којем је рађен потпуно

11 Према овим смерницама Стратешка анализа за развојне планове подразумева следеће фазе: а) карактеристика средине: идентификација и процена еколошких ресурса (издвојено је 15 еколошких компоненти, издељених по следећим групама: глобална одрживост, природни ресурси и еколошки квалитет локалне средине) који би могли бити под утицајем развојног плана; б) обим плана (ова фаза захтева да план покрије одређени број еколошких тема како би се оне упоредиле са регулативом или постојећим владиним препорукама и смерницама); ц) оцена садржаја (дефинисати да ли су основни циљеви плана интерно усклађени и проценити њихове могуће утицаје на животну средину)

Табела 3.
Веза између
планских и
одрживих циљева
(део матрице)

Одрживи циљев	А. Смањење укупне потребе за ресурсима	Б. Најекономичније коришћење необновљивих извора енергије	В. Повећање коришћења обновљивих извора
Структурни плански циљев			
1. Дефинисати нормативе за станове за садашњи и будући плански период		✓	
2. Задржати развој мањих и срењих градова	✓	✓	
3. Концентрисати развој у градовима	✓	✓	
4. Тежити да градови буду у потпуности пријатна места за рад, одмор и живот			

нови, и може се рећи, веома радикалан приступ.

У жељи да се добије један »независан поглед«, формалну процену утицаја плана на животну средину, односно Сратешку анализу урадио је стручњак који није био укључен у израду плана. Сама процена развојне стратегије плана подразумевала је анализу следећих понуђених опција будућег развоја *Hertfordshire* и то: изградња нових зграда, експанзија градских периферија и урбана регенерација. Затим је уз помоћ матрица за сваку од 39 планских смерница урађена процена да ли ће бити било каквих неповољних утицаја на постизање одрживих циљева плана и да ли би било какви негативни или неки други утицаји били резултат неусклађености између смерница. Утврђено је да 35 смерница има позитивне утицаје на циљеве плана и да су оне међусобно компатибилне у смислу утицаја на животну средину. Процена није идентификовала смернице с негативним утицајима на одрживост или некомпатибилне с другим смерницама. Као резултат процене појавиле су се неке додатне теме, као што је неопходност укључивања изградње путне мреже и ако то може да проузрукује негативне утицаје и слично.

Резултати ове процене су публиковани децембра 1994. године. Следећа фаза подразумева још једну процену односно анализу измењеног нацрта плана на основу раније процене и консултација с јавношћу. Према томе, у питању је процена утицаја предлога која би била основ за даље планирање.

У време када је рађен, овај план се одликовао потпуно новим приступом. Да ли је овакав начин и добар, показаће време и начин на који ће он бити имплементиран. Непходно је истаћи да је примена Стратешке анализе у изради овог плана понудила професионалцима могућност да квантитативне и научне приступе замене с квалитативнијим погледом на будућност и самим тим обезбеде квалитативно планирање.

И ако приказ ове студије случаја представља само парцијалну Стратешку анализу, овај пример може да послужи као један од модела за имплементацију овог инструмента када не постоји закон-

ска обавеза већ само препоруке, смернице или слична искуства. Због тога треба истаћи следеће:

- одлука : веома је важно да се донесе одлука о изради Стратешке анализе, било од стране стручног тима, било наручиоца плана;
- ресурси : неопходно је обезбедити одговарајуће ресурсе односно информатичку подршку за израду Стратешке анализе; и
- сам процес израде Стратешке анализе: неопходно је испоштовати основну методолошку поставку овог инструмента и користити постојеће смернице и препоруке, као и законске оквири из земаља које имају искуство и резултате у примени Стратешке анализе.

СТРАТЕШКА АНАЛИЗА И ДОМАЋА ПРАКСА

Када говоримо о могућностима или релевантности примене Стратешке анализе у нашој планерској пракси, укључујући и просторно и урбанистичко планирање, неопходно је истаћи следеће:

- у домаћој планерској пракси нема законске обавезе примене овог инструмента;
- не постоје публиковане смернице или други слични документи којима је могуће обезбедити примену овог инструмента у планирању, као ни препоруке државних институција, односно надлежних министарстава;
- прегледом објављених научних радова установљено је да је Стратешка анализа веома

мало заступљена у истраживачкој делатности то више кроз приказе искустава страних земаља¹²; и

- није забележен ниједан објављен приказ домаће студије случаја под називом Стратешка анализа, односно студије засноване на основним методолошким поставкама инструмента.

Узимајући у обзир чињеницу да се у светској и европској планерској пракси Стратешка анализа примењује већ више од деценије и да досадашње искуство указује не само на предности, већ и на баријере, а имајући у виду тренутно стање у домаћој пракси, поставља се питање места овог инструмента као и постојећих и потенцијалних препрека у процесу његове имплементације. Одговарајућа светска искуства су систематизована у табели 4.

Приликом доношења одлуке о примени овог методолошког инструмента, односно да ли поставити законску обавезу или публиковати необавезујуће смернице или једноставно оставити стручњацима да га примењују на основу иностраних искустава, најпре је неопходно да се утврди да ли постоји одговарајућа подршка, која подразумева анализу и процену стања одрживог планирања у нашој пракси, као и да ли су забележени примери евенетуалне примене овог инструмента. Узимајући у обзир тежњу наше земље за укључивање у Европску унију, неопходна су и одређена прилагођавања, тако да препреке које је забележила светска пракса, могу бити важни путокази приликом дефинисања и имплементације овог инструмента код нас.

Табела 4.

Десет најчешћих препрека приликом имплементације Стратешке анализе Извор: *Partidario*, 1996.

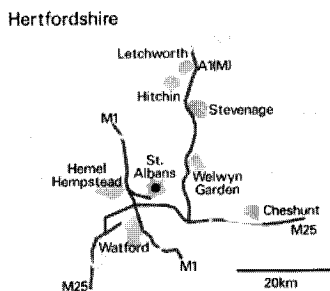
1. Недостатак знања и искустава које факторе животне треба узети у обзир, који су потенцијални утицаји на животну средину и како достићи интегрално дефинисање политике
2. Институционални и организациони проблеми-потреба за ефективнијом координацијом између и унутар владиних одељења
3. Недостатак ресурса (информација, експертиза, финансија)
4. Недостатак смерница или механизма који би обезбедили потпуну примену
5. Недовољна политичка воља и ангажовање за имплементацију Стратешке анализе
6. Потешкоће приликом формулисања предлога политике и дефинисања када и како процена на животну средину би требало да буде примењена
7. Методологије нису довољно развијене
8. Учешће јавности је лимитирано
9. Недостатак јасне одговорности за примену и политику процеса енвајронменталне процене
10. Тренутна пракса примене Пројектне анализе није обавезно применљива за Стратешке анализе

¹² Израда овог рада обухватила је преглед домаће литературе и издвајање чланака на основу кључних речи Стратешка анализа и Анализа утицаја планова, програма и политике на животну средину

ЗАКЉУЧАК

Праћење новонасталих промена у простору подразумева иновације у досадашњој планерској паркси. Као инструмент планирања, Стартешка анализа има могућност прилагођавања и усавршавања, нуди могућност квалитативног приступа, односно одрживог планирања које подједнако узима у обзир економске, социјалне и природне ресурсе животне средине, нудећи процену и компромис.

Да би појединачни позитивни примери, које нуди приступ изради структурног плана за *Hertfordshire* постали савремена пракса, неопходно је обезбедити адекватну подршку која се пре свега огледа у законској регулативи, смерницама и стручном кадру, не само планерском већ и оном запосленом у државној управи, који доноси одлуке, као и свих осталих учесника у процесу планирања. Само заједничким напорима могуће је обезбеђивање квалитетнијег живота и самим тим успешнијег одрживог планирања.



ЛИТЕРАТУРА

- Department of Environment (DoE), 1993. *Environmental Appraisal of Development Plans: A Good Practice Guide*, HMSO Publications Centre
- *EIA / SEA Cost and benefits study*, 1996. (<http://europa.eu.int/comm/environment/eia/eia-studies-and-reports/eia-costs-benefit-en.l..>)
- Иљенко, Т., 2002., *Анализа и процена утицаја на стратешком нивоу-новији приступи у Новији приступи и искуства у планирању*, Институт за архитектуру и урбанизам Србије
- Ђукановић, М., 1991., *Еколошки изазов*, Елит, Београд
- Partidario, M.R., 1996., *Strategic Environmental Assessment: key issues emerging from recent practice* у *Environmental Impact Assessment Review* 16, 31-55
- Partidario, M.R., 2000., *Elements of an SEA framework - improving the added-value of SEA* у *Environmental Impact Assessment Review* 20, 647-663
- Rumble, J., Therivel, R., 1996., *SEA of Hertfordshire County Council's Structure Plan* in Therivel, R., Partidario, M., R., *The Practice of Strategic Environmental Assessment*, Earthscan Publications Ltd, London
- *SEA Workshop report*, Potsdam, Germany, 1998.;
- European Commission, 1994, *SEA Existing Methodology*
- Therivel, R., 1998. *Strategic Environmental Assessment of Development Plans in Great Britain* in *Environmental Impact Assessment Review*, 39-57
- Therivel, R., Partidario, M., R., 1996. *The Practice of Strategic Environmental Assessment*, Earthscan Publications Ltd, London
- Therivel, R., E. Wilson, S. Thompson, D. Heaney & D. Pritchard, 1992. *Strategic Environmental Assessment*, Earthscan, London
- United Nations World Commission on Environment and Development (Brundtland Commission), 1987., *Our Common Future*, Oxford University Press

* Мр Тијана Црнчевић,
Институт за архитектуру и урбанизам Србије